

Vieraslajit elämän kiertokulussa

■ PAULIINA RAENTO

Seppo Turunen: *Valloittavat lajit. Tulokkaat ja vieraslajit tulimuurahaisista jättipalsamiin.* Kuvitus Maia Raitanen. Into 2015.

Maailman parhaaksi arvioidussa luontovalokuvassa vuonna 2015 kettu on juuri tappanut naalin. Kanadalaisen Don Gutoskin kuvassa on julmaa estetiikkaa ja ympäristön muutokseen liittyvä sanoma. Ilmaston lämmetessä ja ihmisen muokatessa pohjoisten alueiden luontoa kettu on levinnyt naalin hallitsemille maille ja ajanut sen ahtaalle. Monenlaisiin olosuhteisiin sopeutuva kettu on mukana maailman sadan haitallisimman vieraslajin listalla, josta vastaa Kansainvälisen luonnonsuojeluliiton IUCN:n vieraslajityöryhmä.

Ihminen edistää lajien leviämistä toiminnallaan monin tavoin. Teiden raivaaminen syrjäisille takamaille, metsien hakkaaminen, pellonraivaus ja kaupungistuminen luovat uusia mahdollisuuksia muuttamalla olosuhteita. Imperiumien laajeneminen 1800-luvulla ja uudenlainen globalisaatio 1900-luvulla kiihdyttivät kasvien, eläinten ja pöpöjen liikettä mantereelta toiselle. Sotajoukot toivat taudinaiheuttajia ja kotieläimiä valtaamilleen maille, joissa tehtiin kasvien istutuskokeiluja taloudellisen voiton maksimoimiseksi ja kasvavan väestön ruokkimiseksi. Uuteen puutarhaan sommiteltuina tutut koristekasvit lievittivät siirtolaisten koti-ikävä. Eksoottiset hankinnat kaukomailta viestivät maailmankansalaisuudesta, vau-

raudesta ja muodikkuudesta. Suomessa historiallinen geopoliittinen ja kaupallinen yhteys Venäjään näkyy yhä varuskuntakaupunkien, rautateiden risteysasemien, Suomenlinnan sekä vanhojen karjapihojen ja myllyjen lajistossa.

Lähtö- ja tuloalueiden luonnontieteellinen samankaltaisuus vahvistaa geo- ja kauppapolitiikan sekä muuttoliikkeen vaikutuksia. Leviämisen reitit ja ajankohta kertovat oman tarinansa historiasta. Aikojen muutosta kuvaa se, että länsitulokkaiden määrä Suomessa on kasvanut. Sen sijaan etelästä kulkeutuville trooppisille lajeille käy kylmässä ja pimeässä usein huonosti. Vesien suolattomuus selittää, miksi vain harvat laivojen painolastivesissä seilanneet vieraat ovat juurtuneet Suomen vesille. Joskus asettuminen uuteen ympäristöön katkeaa myöhemmin, vaikka alku on ollut lupaava. Jälkeläisten vastustuskyky voi jäädä heikoksi, koska perimä on yksipuolinen vain muutamasta tulokkaasta polveutuvassa populaatiossa. On mahdollista, että sukusiitos olisi harventanut alkujaan pohjoisamerikkalaisen piisamin ennen hyvin yleistä kantaa Suomessa.

Joskus vieras saapuu paratiisiin. Ihmisen harkitsemattomat toimet ovat johtaneet katastrofeihin erityisesti saarten ekosysteemeissä. Havainnollinen esimerkki hävityksestä on kärppä, joka Euroopassa on yksi jyrjsijäkantojen monista huomaamattomista sääntelijöistä. Tehokkaasti saalistava pienpeto vietiin 1880-luvulla Uuteen-Seelantiin torjumaan valtoimenaan lisääntyviä kaniineja, jotka nekin olivat saapuneet Tyynenmeren piiriin ihmisen matkassa. Suunnitelmista poiketen tulokkaalle kelpasi-

vat myös saarten kotoperäiset linnut, jotka pesivät maassa ja koloissa ja jotka olivat täysin puolustuskyvyttömiä tappajan edessä. Maailman haitallisimpien lajien listalla kärppä muistuttaa ihmisen omavaltaisen, asiantuntijoiden neuvoista piittaamattoman toiminnan arvaamattomista seurauksista luonnossa.

Vieraslajeista koituu vahinkoa myös ihmisille. Etelä-Amerikasta Alabamahan 1930-luvulla kulkeutunut tulimuurahainen aiheuttaa Yhdysvalloissa vuosittain miljardiluokan kustannukset sähkön jakelulle ja maataloudelle. Suomessa kaspianpolyppyyhdyskunnat häiritsevät veneilyä ja voimalaitosten toimintaa. Mäntyankeroiden leviäminen tšekäläisiin metsiin on uhka, jonka toteutuminen johtaisi kalliiseen torjuntaoperaatioon ja tappioihin puutavarakaupassa. Puutarhurit vihaavat ”tappajaetnaksi” nimettyä ahnasta espanjan siruetanaa, joka parissakymmenessä vuodessa on ehtinyt Oulun korkeudelle saakka. Puutarhoja ja tienvarsia koristamaan istutettujen jättiputkien ja lupiinien villiintymisestä on seurannut kustannuksia ja työtä, kun kasvien haitat luonnon monimuotoisuudelle, virkistyskäytölle ja tonttien hinnoille on hahmotettu ja niitä on haluttu torjua. Jotkut tulokkaista ovat terveysriski allergikoille. Esimerkiksi jättiputkien kasvineste voi aiheuttaa iho-oireita ja hengenahdistusta.

Uudesta ympäristöstä itselleen tilan ottaneet lajit mielletään luonnon tasapainoa järkyttäviksi ympäristön vihollisiksi, joita vastaan ihmisen on taisteltava. Mediaotikoissa ”sotaa” käydään taudinaiheuttajien lisäksi varsinkin rottaa vastaan. Osa vieraslajeista on

kuitenkin harmittomia ja monista vaikutuksista puuttuu tutkittu tieto. Odottamattomista seurauksista löytyy myös myönteisiä, luonnon monimuotoisuutta vahvistavia esimerkkejä. Lisäksi lajien leviämisen ja keskinäisten suhteiden vaihtelun voi ajatella luonnolliseksi osaksi elämän kiertokulkua ja ympäristön jatkuvaa muutosta, jossa ihminen on yksi monista toimijoista. Hyödyllisyys ja haitallisuus riippuvat näkökulmasta sekä vaihtelevat paikasta toiseen, mikä vaikeuttaa määritelmien ja luokitusten rajanvetoa sekä politisoi niitä.

Suomessa maailman sadan haitallisimman vieraslajin merkitys on vähäinen, koska pohjoisen maan lajikirjo on vaatimaton verrattuna biodiversiteetin lämpimiin ydinalueisiin. Jotkut maailmalla haitallisista lajeista ovat täällä harmittomia tai tarpeellisia. Suomen alkuperäisluontona pidetään niitä lajeja, jotka ovat päätyneet tänne ilman ihmisen apua, mutta leviämisen jäljittäminen voi olla hankalaa varsinkin pieneliöstön kohdalla. Monet muinaistulokkaat – eli Suomeen ennen 1600-lukua asettuneet lajit – ovat kasvaneet pidetyksi osaksi kulttuurimaisemaa, jonka katoamisesta tai muuttumisesta nyt huolehditaan. Rotan lisäksi muun muassa kaniini ja kissa on luokiteltu haitallisiksi vieraslajeiksi Suo-

nessa, mutta ihmiset suhtautuvat niihin ja niiden oikeuksiin tai hävittämiseen hyvin eri tavalla. Tunteiden, henkilökohtaisten luontokäsitysten ja ympäristösuhteiden, mittavien taloudellisten etujen ja monimutkaisten eettisten kysymysten sekoitus on omiaan aiheuttamaan syviä ristiriitoja.

Kirja käsittelee tärkeää, alati ajankohtaista ja yhteiskunnallisessa ristiriitaisuudessaan kiinnostavaa aihetta. Sen parissa risteillään vieraslajien luetteloinnista ja niiden asemaa koskevista kannanotoista kirjoittajan omien puutarhanhoidollisten ratkaisujen seikkaperäiseen selostamiseen sekä akateemisten opinnäytteiden ideointiin. Epäselväksi jää, kenelle kirja on kirjoitettu. Avaukset etiikasta ja median roolista lajistoa koskevien mielikuvien ja toimenpiteiden ohjaajana jäävät vaatimattomiksi, mutta onnistuvat muistuttamaan laaja-alaisen tieteidenvälisen vuoropuhelun tarpeellisuudesta. Selväksi tulee, että aihe on rikas, kokonaisuuden hallinta vaikeaa ja määritelmät kirjavia. Värikkään piirroskuvituksen käyttö kotimaisessa tietokirjassa herättää myönteistä huomiota.

Kirjoittaja on kulttuurimaantieteen professori Helsingin yliopistossa.